

Весна Пајевић*

Стручни чланак
УДК: 364-051.2

ХРАНИТЕЉСТВО КАО ОБЛИК ПРИВРЕМЕНЕ ПОРОДИЧНОПРАВНЕ ЗАШТИТЕ ДЕТЕТА

Рад примљен: 29. 11. 2018.

Рад исправљен: 23. 12. 2018.

Рад прихваћен за објављивање: 25. 12. 2018.

Право детета да живи са родитељима и деинституционализација у процесу реформе социјалне заштите омогућили су да свако дете живи и одраста у породичном окружењу, односно да има породицу. Процена да је у примарној породици детета угрожен његов најбољи интерес је основ за издвајање из породице, те примену одговарајуће мере заштите у складу са индивидуалним карактеристикама и потребама детета. Породичноправно збрињавање деце је начин да се у новим породичним оквирима надомести и настави брига о детету и омогући остваривање и заштита његових права и интереса. Породичноправно збрињавање детета може бити трајно и привремено.

Број деце на породичном смештају у Републици Србији је у непрекидном порасту и указује да је очување интегритета породице и живота детета са његовим родитељима постало изазовније него икада. Привремено измештање детета из примарне породице и смештај у другу породицу регулисано је институтом хранитељства у Породичном закону и Правилнику о хранитељству, те као услуга породичног смештаја у Закону о социјалној заштити. Циљ овог рада је посебан осврт на привременост као једно од основних обележја хранитељства, на разлоге и тешкоће око утврђивања његовог прецизног временског трајања, као и на проблем тумачења привремености.

Паралелна примена више законских и подзаконских прописа у овој области намеће потребу да се приликом обраде теме овог рада узме у обзир поред института хранитељства и услуга породичног смештаја.

*Секретар – правник Центра за породични смештај и усвојење Крагујевац, студент друге године докторских студија Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, cukovicvesna@gmail.com

Кључне речи: хранитељство, услуга породичног смештаја, привременост хранитељства, тумачење привремености, најбољи интерес детета.

І УВОД

Конвенцијом УН о правима детета прокламовано је право да дете које је привремено или трајно лишено родитељског старања или када је то у његовом најбољем интересу буде издвојено и да има право на посебну заштиту и помоћ државе која између осталог обухвата и смештај у другу породицу.² Уставом Републике Србије установљена је дужност државе да пружи посебну заштиту деци о којој се родитељи не старају и деци која су ометена у психофизичком развоју.³ У Републици Србији је привремено породичноправно збињавања деце актуелно регулисано у више законских и подзаконских аката што ствара значајне тешкоће у практичној примени њихових одредаба. Породични закон прописује услове за заснивање, дејства и престанак хранитељства.⁴ Према Закону о социјалној заштити пружањем услуга породичног смештаја деци и младима се привремено, до завршетка редовног школовања односно до навршене 26. године живота обезбеђују нега, заштита и услови за оптималан развој у породичном окружењу.⁵ Правилник о хранитељству дефинише хранитељство као меру заштите детета без родитељског старања, односно детета под родитељским старањем које има сметње у психофизичком развоју или поремећај понашања, а које привремено не може да живи са својим родитељима.⁶

Привременим породичноправним збрињавањем се омогућава живот у безбедном, сигурном и стимулативном породичном окружењу и стицање породичног модела живота за сву децу која морају бити издвојена из примарне породице.

Разлози лишења детета примарног породичног окружења се проналазе у кризним породичним ситуацијама које су различите по свом узроку, интензитету, времену трајања и разрешивости. Нарушена стабилност породичног језгра доводи у питање остваривање права детета будући да се

² Конвенција УН о правима детета, усвојена 20. новембра 1989. године 44/25 Генералне скупштине УН, чл. 20., Конвенција УН о правима детета је ратификована Законом о ратификацији Конвенције Уједињених нација („Сл.лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр.15/90 и „Сл.лист-Међународни уговори“, бр.4/96 и 2/97).

³ Устав Републике Србије („Сл. гласник Р. Србије“, бр. 98/2006), чл. 66 ст. 3.

⁴ Породични закон РС („Сл. гл. РС“, бр. 18/2005...6/2015) чл. 110. - чл. 123. (у даљем тексту: ПЗ).

⁵ Закон о социјалној заштити („Сл. гл. РС“, бр. 24/2011) чл. 52. ст. 2. (у даљем тексту: ЗОСЗ).

⁶ Правилник о хранитељству („Сл. гл. РС“, бр. 36/2008) чл. 2. ст. 1.

њихов највећи број остварује управо у породичном оквиру. Хранитељством се омогућава двострука заштита и помоћ, првенствено и непосредно детету, а онда и породици да се превазиђе кризна ситуација и да се створе услови за повратак детета. Хранитељска породица представља пандан биолошкој породици у многим улогама и функцијама.

II ПРИВРЕМЕНОСТ ХРАНИТЕЉСТВА КАО ЈЕДНА ОД ЊЕГОВИХ ОСНОВНИХ ОДРЕДНИЦА

Свако одвајање од родитеља представља трауматичан догађај у животу детета и треба га избећи кад год је то могуће, подршком породици да се превазиђе кризна ситуација. Према Смерницама Уједињених нација за алтернативно старање о деци издвајање детета из породице треба посматрати као последњу меру којој се прибегава и, кад год је могуће треба да буде привремена и да траје што је могуће краће.⁷ Смерницама је јасно указано да смештај детета у другу породицу треба да буде у функцији његовог најбољег интереса, али исто тако да даље активности морају бити засноване на његовом што бржем повратку примарној породици. „Хранитељство се заснива одлуком органа старатељства,⁸ то је решење о признавању права на породични смештај, а не решење о хранитељству, што је једна од потврда паралелне примене Породичног закона и Закона о социјалној заштити у овој области. Овим решењима се не утврђује време трајања породичног смештаја.

Након заснивања хранитељства закључује се уговор између центра за социјални рад надлежног за заштиту детета и хранитеља. У њему нема одредаба о трајању заснованог хранитељства, осим датума почетка примене уговора и разлога за престанак уговора. Управо се у разлозима за престанак уговора могу пронаћи и елементи за одређивање времена када хранитељство може да престане или престаје, али не и прецизније временско одређење трајања конкретно заснованог хранитељства.

Једно од питања које се поставља је колико је целисходно и оправдано, обзиром на његов значај у заштити деце као посебно осетљиве категорије друштва, хранитељство детерминисати привременошћу, а друго, утврдити разлоге због чега је то тако и да ли постоји могућност његовог прецизног или бар прецизнијег временског одређења?

Терминолошки, привременост се може различито тумачити што отвара пут неуједначеном поступању у његовој примени, те правној несигурности.

Увидом у расположиве податке из Извештаја о раду Центра за породични смештај и усвојење Крагујевац чија надлежност обухвата

⁷ Смернице УН за алтернативно старање о деци од 15.06.2009. године, чл. 14.

⁸ Вид. ПЗ чл. 110. ст. 1.

територију 5 управних округа (Шумадијски, Рашки, Расински, Моравички и Златиборски), утврђује се да је на дан 31.12.2013. године од укупно 386-оро деце 51% деце на породичном смештају боравило 2-6 година. Број деце који је био на смештају дуже од 6 година рапидно опада, па је тако 14,5% деце на смештају 7-10 година, 3,62% на смештају 11-14 година, док је забележен по један смештај у трајању од 15-17 година и од 18 и више година. Такав тренд се наставља и у 2014. години, када је значајно повећан број смештене деце у односу на претходну годину, па је од укупно 499 деце на дан 31.12.2014. на смештају било 36% деце од 1-3 године, али се у односу на претходну годину уочава пораст броја деце која су на смештају од 10-13 година којих је било 7,61%. У 2015. години од укупно 541-ог смештеног детета, 32,1% деце боравило је на смештају 1-3 године, 4,25% деце боравило је 10-13 година, те 1,85% деце преко 14 година. У 2016. години од 555 деце 32,43% деце је било на смештају од 1-3 године, 6,6% деце од 10-13 година, 1,26% деце преко 14 година. У 2017. години од укупно 572 деце 34,8% деце је било на смештају од 1-3 године, 7,51% деце од 10-13 година, 1,04% деце преко 14 година.⁹

Према подацима из Извештаја раду Центра за породични смештај и усвојење Београд, на дан 31.12.2017. је 47% деце боравило на породичном смештају до 3 године, односно 35 % од једне до три године. У поређењу са 2016. годином мањи је број деце која су краће на породичном смештају у односу на број деце која су дуже на породичном смештају - 4 до 5 година и 10 до 13 година. Из ових података може се закључити да привременост постепено престаје да буде обележје хранитељства као облика заштите. Ово би се могло приписати чињеници недовољно развијених услуга подршке биолошкој породици које би омогућиле повратак детета у породицу порекла; нису јасно дефинисани (или се не поштују) рокови у планирању сталности за дете, не доносе се (или се не реализују) паралелни (резервни) планови услуга и мера; недостају механизми за брже регулисање породичноправног статуса детета; нису усклађена очекивања усвојитеља са карактеристикама деце за коју је усвојење начин обезбеђивања сталности. Проблем дугог боравка деце у хранитељским породицама онемогућава да већи број деце користи ову услугу „на месту“ деце којој породични смештај више није потребан. Уколико деца остају „заглављена“ у хранитељским породицама, и када циљ постављен у плану услуга и мера заштите није „породични смештај до осамостаљивања“, доводи се у питање заштита најбољег интереса деце.¹⁰

⁹ Извештаји о раду Центра за породични смештај и усвојење Крагујевац, доступно на: (<http://www.hraniteljstvokg.rs/wsw/index.php?p=129&nd=1&ni=34>, датум посете 15.06.2018).

¹⁰ Извештај о раду Центра за породични смештај и усвојење Београд за 2017. годину, доступан на: <http://www.hraniteljstvocps.gov.rs/informacije-o-radu-centra.htm>, датум посете 15.06.2018).

Према подацима из Синтетизованог извештаја о раду центара за породични смештај и усвојење који је објавио Републички завод за социјалну заштиту за 2016. годину, готово половина деце и младих, 49%, боравила је на породичном смештају до три године. У Извештају је наведено да је дужина боравка деце и младих на породичном смештају условљена, како чињеницом да се процеси породичноправне заштите још увек одвијају веома споро, тако и тиме да услуга подршке биолошким породицама има мало, па тако породични смештај од привременог, постаје дугорочни облик смештаја.¹¹

Када се говори о временском трајању хранитељства потребно је направити дистинкцију између временског трајања хранитељства као института породичног права и временског трајања конкретно заснованог хранитељства.

III ЕЛЕМЕНТИ ЗА ОДРЕЂИВАЊЕ ВРЕМЕНСКОГ ТРАЈАЊА ХРАНИТЕЉСТВА КАО ИНСТИТУТА ПОРОДИЧНОГ ПРАВА

Одређивање временског трајања хранитељства као института породичног права је утврђивање његове почетне и крајње временске границе, односно када хранитељство може најраније да се заснује и када најкасније мора да престане. Елементи помоћу којих се може утврдити временско трајање хранитељства су узраст и лична својства детета које се смешта у хранитељску породицу као и разлози за престанак хранитељства који су предвиђени Породичним законом. Породични закон прихвата субјективне критеријуме на страни детета као одлучујуће за одређивање могућег почетка и окончања хранитељства. Временско трајање хранитељства је одређено прописивањем да се оно може засновати ако је дете малолетно, те да се засновано хранитељство може продужити и после навршених 18 година живота храњеника, ако дете има сметњу у психо – физичком развоју и ако је неспособно да се само стара о себи и о заштити својих права.¹² Тумачењем ове одредбе може се закључити да се хранитељство може засновати најраније од „рођења“ детета, као и да није прописана горња граница животне доби до које може трајати овако продужени хранитељски смештај. Продужење хранитељства након навршене 18. године живота значи да на хранитељском смештају могу бити и пунолетна лица, али да се хранитељство може засновати само са малолетним лицем.

Елементи за утврђивање времена трајања хранитељства могу се идентификовати у разлозима за његово окончање, у делу Породичног закона који уређује начине престанка хранитељства. Основи престанка хранитељства

¹¹ Синтетизовани извештај о раду Центара за породични смештај и усвојење за 2016. годину, доступан на: http://www.zavodsz.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=160&Itemid=157, датум посете 15.06.2018).

¹² Вид. ПЗ, чл. 112. ст. 2.

зависни су од испуњења одређених услова на страни детета, хранитеља, родитеља детета, као и од врсте одлука органа старатељства и представљају *ex lege* његову крајњу временску границу. „Хранитељство престаје када дете наврши 18. годину живота, када стекне потпуну пословну способност пре пунолетства, када буде усвојено, када умру дете или хранитељ, раскидом хранитељства.“¹³ Хранитељство је дефинисано као мера заштите детета, па би се смрт хранитеља пре могла сврстати у разлог престанка конкретно заснованог хранитељства, ако супружник преминулог хранитеља није у могућности да преузме бригу о детету или је реч о хранитељу појединцу. У сваком случају дете се након смрти хранитеља може сместити у нову хранитељску породицу. „Хранитељство се може продужити најкасније до навршене 26. године живота детета ако се дете редовно школује.“¹⁴ Овој одредби Породичног закона би пре место било у делу закона који регулише општу подобност храненика, односно могућност и услове продужења заснованог хранитељства.

Иако је тема рада привременост хранитељства као мере породичноправне заштите деце, не можемо да занемаримо чињеницу да Закон о социјалној заштити међу услугама социјалне заштите прописује услугу породичног смештаја којом се деци и младима привремено до завршетка редовног школовања односно до навршене 26. године живота, обезбеђује нега, заштита и услови за оптималан развој у породичном окружењу. Закон о социјалној заштити проширује круг лица која могу бити привремено збринута у породици ван примарне, у односу на Породични закон, у смислу да се заснивање породичног смештаја не условљава искључиво малолетством, већ да је то услуга која се пружа и пунолетним лицима, привремено, до завршетка редовног школовања, односно до навршене 26. године живота.

IV ЕЛЕМЕНТИ КОЈИ ОДРЕЂУЈУ ВРЕМЕНСКО ТРАЈАЊЕ КОНКРЕТНО ЗАСНОВАНОГ ХРАНИТЕЉСТВА

Након утврђивања граница временског трајања хранитељства као института следи утврђивање временског трајања конкретно заснованог хранитељства које мора бити у оквирима временског трајања хранитељства као института. На конкретно засновано хранитељство утичу бројни и разноврсни фактори који уједно опредељују његово временско трајање.

Према Породичном закону хранитељство се може засновати ако је то у најбољем интересу детета.¹⁵ Оно је, пак, у најбољем интересу детета уколико:

¹³ Вид. ПЗ, чл. 121. ст. 1.

¹⁴ Вид. ПЗ, чл. 121. ст. 2.

¹⁵ Вид. ПЗ, чл. 111.

Весна Пајевић, Хранитељство као облик привремене породичноправне заштите детета (стр. 119-132)

- Представља одговор на потребе детета за безбедношћу, физичким, здравственим, емоционалним и социјалним развојем, васпитањем и образовањем;

- Обезбеђује трајност односа и веза са породицом порекла и другим особама важним за дете;

- У највећој могућој мери обезбеђује услове за превладавање застоја у развоју и оптималан развој детета.¹⁶

Из наведеног се утврђује да је хранитељство у функцији најбољег интереса детета уколико омогућава остваривање значајних права детета међу којима су право на живот, опстанак и развој, право на здравствену и социјалну заштиту, образовање, идентитет, те право на одржавање личних контаката и односа са родитељима и другим њему блиским лицима. Овим се желело указати на то да хранитељство није једноставно „чување детета“, већ једна широка лепеза права, дужности и одговорности хранитеља према детету на хранитељству, у дететовом најбољем интересу. Остваривање права детета као и његов напредак и развој у хранитељској породици могу бити препрека и кочница његовом повратку у примарну породицу ако је утврђено да родитељи детета нису у могућности и немају капацитета да наставе започет процес, посебно код деце са сметњама у развоју и поремећајем у понашању. Тиме се ствара могућност да хранитељство „траје“ у циљу очувања права детета на развој и због бројних позитивних ефеката који су постигнути на пољу напредовања и стицања вештина које деца нису могла стећи ни развити у примарној породици. Најбољи интерес детета у оваквим ситуацијама може потенцијално прикрити суштину хранитељства и успорити или потпуно онемогућити повратак детета примарној породици. Раскид хранитељства Породични закон везује за престанак потребе и чињеницу да хранитељство више није у најбољем интересу детета.¹⁷

Разлози заснивања хранитељства нису прописани Породичним законом, исти се могу наћи у најбољем интересу детета¹⁸ и његовом породичном статусу.¹⁹ Према члану 113 Породичног закона хранитељство се може засновати ако је дете без родитељског старања, као и ако је дете под родитељским старањем али има сметње у психо-физичком развоју или је дете са поремећајем у понашању. Дете без родитељског старања је дете које нема живе родитеље, дете чији су родитељи непознати или је непознато њихово боравиште, дете чији су родитељи потпуно лишени родитељског права односно пословне способности, дете чији родитељи још нису стекли пословну способност, дете чији су родитељи лишени права на подизање и васпитавање детета, дете чији се родитељи не старају о детету или се старају

¹⁶ Вид. Правилник о хранитељству, чл. 5.

¹⁷ Вид. ПЗ, чл. 122. ст. 3.

¹⁸ Вид. ПЗ, чл. 111.

¹⁹ Вид. ПЗ, чл. 113.

на неодговарајући начин.²⁰ Иако су ови разлози дати обзиром на породични статус детета они су одраз разлога на страни родитеља детета, изазвани појединим актима и радњама искључиво зависним од воље родитеља, али исто тако и онима који су независни од њихове воље. У ситуацијама када су родитељи потпуно лишени родитељског права, као и права на чување и подизање, односно васпитавање детета, дете остаје на хранитељском смештају или до престанка разлога за потпуно или делимично лишење родитељског права, односно враћања родитељског права или до примене друге мере збрињавања детета у складу са законом. Неадекватно старање о детету и нестарање о детету представљају грубо занемаривање дужности из садржине родитељског права и основ за потпуно лишење родитељског права. Према подацима из Извештаја о раду Центра за породични смештај и усвојење Крагујевац утврђује се да је међу разлозима за примену породичног смештаја неадекватно родитељско старање доминантан разлог, почев од 2014. године, када је смештено 49-оро деце, од укупно 111-оро деце.²¹ У 2015. години 86-оро деце од укупно 139-оро.²² У 2016. години 93 деце, од укупно 130-оро деце.²³ У 2017. години 60-оро деце од укупно 117-оро деце.²⁴

Породични закон прописује да орган старатељства може засновати и повремено хранитељство, што је такође неодређено са аспекта његовог временског трајања и подлеже различитим тумачењима. Закон о социјалној заштити уређује породични смештај као стандардни, уз интензивну и додатну подршку, ургентни, повремени и друга врста смештаја у другу породицу.²⁵ Правилником о хранитељству је прописано да се у зависности од специфичних потреба детета без родитељског старања и услова за њихово задовољавање примењују различити облици хранитељства: стандардно, специјализовано, ургентно и повремено. У дефинисању облика хранитељства се уочава немогућност прецизног утврђивања њиховог трајања, већ се дужина трајања опредељује „на краћи или дужи временски период“, осим за ургентно хранитељство за које је предвиђено да траје до разрешења кризне ситуације у

²⁰ Вид. ПЗ, чл. 113. ст. 3.

²¹ Извештај о раду Центра за породични смештај и усвојење Крагујевац за 2014. годину, доступно на: (<http://www.hraniteljstvokg.rs/wsw/index.php?p=129&nd=1&ni=34hraniteljstvo.kg.rs>, датум посете 15.06.2018).

²² Извештај о раду Центра за породични смештај и усвојење Крагујевац за 2015. годину, доступно на: (<http://www.hraniteljstvokg.rs/wsw/index.php?p=129&nd=1&ni=34hraniteljstvo.kg.rs>, датум посете 15.06.2018).

²³ Извештај о раду Центра за породични смештај и усвојење Крагујевац за 2016. годину, доступно на: (<http://www.hraniteljstvokg.rs/wsw/index.php?p=129&nd=1&ni=34hraniteljstvo.kg.rs>, датум посете 15.06.2018).

²⁴ Извештај о раду Центра за породични смештај и усвојење Крагујевац за 2017. годину, доступно на: (<http://www.hraniteljstvokg.rs/wsw/index.php?p=129&nd=1&ni=34hraniteljstvo.kg.rs>, датум посете 15.06.2018).

²⁵ Вид. ЗОСЗ, чл. 49.

породици или до примене одговарајуће мере заштите у складу са најбољим интересима детета, што је такође неодређено. Смерницама за развој ургентног хранитељства предвиђа се рок од 60 дана за доношење одлуке о томе да ли престаје ургентно хранитељство или се мења облик заштите или оно прераста у стандардно хранитељство, што је у складу са прописаним роком за доношење плана сталности.²⁶ Закон о социјалној заштити и Правилник о хранитељству не прописују сродничко хранитељство као облик хранитељства, односно као врсту породичног смештаја иако су широко развијени у пракси. У случајевима измештања детета из примарне породице треба настојати да се детету превасходно обезбеди смештај код сродника детета. Предност сродничког хранитељства је између осталог и очекивање да ће сродници успешније моћи детету да осигурају стабилност, континуитет односа, особености социјалне средине и начина живота.²⁷ Осећај повезаности детета са породицом гради веровање и детета и сродника да ће дете, уколико нема могућности да настави живот са родитељима, остати у породици сродника до одраслог доба.²⁸

Током трајања хранитељског смештаја прате се прилике у примарној породици детета у смислу утврђивања престанка околности које су изазвале његово измештање. У надлежности је центра за социјални рад да пружи подршку биолошкој породици ради јачања родитељских капацитета и оснаживања за поновно преузимање бриге о детету. Од капацитета и снага родитеља да разреше породичну ситуацију и створе услове за повратак детета може зависити дужина боравка детета у хранитељској породици. Да ли је оправдано да временско трајање разрешавања породичних прилика опредељује темпо повратка детета примарној породици? Када родитељи нису у могућности да успоставе заједнички живот са дететом ни после уложених додатних напора и добијене подршке и помоћи надлежних институција, а нема основа за лишење пословне способности, нити родитељског права, хранитељство се пролонгира те траје до пунолетства детета, односно 26. године живота, ако се редовно школује. Овакве ситуације у којима је јасно да родитељи неће моћи да преузму бригу о детету нису реткост. То условљаваостанак детета у породици хранитеља до стицања пословне способности, односно 26. године живота, када хранитељство престаје. Нашим позитивним прописима није предвиђена могућност да судска одлука у оваквим ситуацијама може да замени сагласност родитеља за усвојење, као трајно породичноправно збрињавање детета.

²⁶ Смернице за развој ургентног хранитељства, Покрајински завод за социјалну заштиту, Нови Сад, 2014. година, 10.

²⁷ Смернице за сродничко хранитељство, Покрајински завод за социјалну заштиту, Нови Сад 2016. година, 8.

²⁸ *Ibid*, 14.

Породични закон прописује као основ за потпуно лишење родитељског права намеру и неоправдано избегавање стварања услова за заједнички живот са дететом које се налази у установи социјалне заштите за смештај корисника.²⁹ Изостављање одредбе о намери и неоправданом избегавању стварања услова за заједнички живот са дететом које је на хранитељском смештају може се сматрати законским недостатком који опструира могућност трајног збрињавања детета када изгледу за повратак детета у примарну породицу не постоје.

У поступку процене хранитељске породице утврђују се, између осталог, структура породице, стил породичног живота, здравствени статус чланова породице, приходи и расходи породице, доступност и расположивост ресурса. Све су то елементи који су подложни променама које могу утицати на даље бављење хранитељством и зато је неопходно њихово преиспитивање. Преиспитивање опште подобности хранитеља за бављење хранитељством врши се сваке две године, а када је у породици наступила промена која може довести у питање обављање хранитељске улоге, преиспитивање се врши одмах након наступања исте. У случају да су промене такве природе да указују на немогућност хранитеља да адекватно одговоре на потребе детета, надлежни центар за социјални рад ће донети одлуку о престанку хранитељства, односно о престанку постојања опште подобности за хранитељство. Наведени услови су алтернативно постављени и доводе до престанка конкретно заснованог хранитељства, али могу довести и до губитка опште подобности хранитеља и онемогућити му даље бављење хранитељством.

Међу разлозима за престанак хранитељства који су одређени Породичним законом налазе се основи за престанак конкретно заснованог хранитељства и то: смрт хранитеља и поједине врсте одлука органа старатељства донете по захтевима за раскид хранитељства. За бављење хранитељством у највећем броју случајева аплицира хранитељски пар, брачни или ванбрачни, што је оправдано ако се има у виду да хранитељска породица треба да представља пандан биолошкој породици. Не постоје сметње да и поједици имају улогу хранитеља. Смрт хранитеља је чињеница која представља промену околности у хранитељској породици и истовремено основ за преиспитивање даље могућности збрињавања детета у тој хранитељској породици. Смрт хранитеља је основ за престанак конкретно заснованог хранитељства ако се утврди да супружник преминулог хранитеља не може самостално наставити бригу о детету на хранитељству. Лице које је живело са преминулим хранитељем у истој породичној заједници има првенство приликом заснивања новог хранитељства.³⁰

²⁹ Вид. ПЗ, чл. 81 ст. 3. тач. 4.

³⁰ Вид. ПЗ, чл. 121. ст. 3.

Поступање органа старатељства по захтеву за раскид хранитељства зависи из којих разлога и на чију иницијативу је поднет захтев за раскид хранитељства. У случајевима подношења захтева за раскид хранитељства од стране хранитеља или родитеља односно старатеља детета, или подношења њиховог споразумног захтева, орган старатељства може, али не мора да донесе одлуку о раскиду хранитељства. Одлука ће зависити од резултата спроведене процене органа старатељства. У ситуацијама када орган старатељства утврди да је престала потреба за хранитељством или да хранитељство није у најбољем интересу детета тада је дужан да донесе одлуку о раскиду хранитељства. Према Породичном закону захтев за раскид хранитељства поднет од стране хранитеља се квалификује као основ престанка хранитељства, али се он ипак односи на престанак конкретно заснованог хранитељства, а не на трајно одустајање од бављења хранитељством. Хранитељи могу поднети захтев за раскид хранитељства из различитих разлога, личних, породичних или везаних за отежано остваривање потреба детета на хранитељском смештају. Он треба да је благовремен због потребе правовременог обезбеђивања друге хранитељске породице за дете или примене другог адекватног облика заштите. У тим случајевима даља заштита детета зависи да ли је дете под или је без родитељског старања.³¹

V ПОСЛЕДИЦЕ НЕМОГУЋНОСТИ ОДРЕЂИВАЊА ПРЕЦИЗНОГ ВРЕМЕНСКОГ ТРАЈАЊА КОНКРЕТНО ЗАСНОВАНОГ ХРАНИТЕЉСТВА

Хранитељи имају тежак задатак да детету надоместе родитељско старање, а да истовремено не подрију везе између детета и родитеља. У оквиру стандарда стручног поступка за примену хранитељства је и процена опште подобности детета за хранитељство где се планира дужина трајања хранитељства за дете и могућности повратка детета у биолошку породицу.³² „Због тога се сугерише како би требало приликом доношења одлуке о заснивању хранитељства унапред одредити дужину трајања хранитељског односа. Међутим, уколико се хранитељство одужи и изгуби свој привремени карактер, настаје нова ситуација за дете, која мора уживати правну заштиту.“³³ „Честе промене у окружењу у којем се детету пружа заштита, имају штетно деловање на његов развој и способност стварања блиских односа с другима, те их треба избегавати. Краткорочни смештај треба да буде усмерен на стварање услова за одговарајуће трајно решење. Без непотребног одуговлачења треба осигурати трајност смештаја

³¹ Вид. ПЗ, чл. 123.

³² Вид. *Правилник о хранитељству*, чл. 17. ст. 1. тач. 6.

³³ Вељко Влашковић, *Услуга хранитељства у контексту принципа „најбољег интереса детета“*, у „*Услужни послови*“, Крагујевац, 2013, 733.

детета његовом реинтеграцијом са нуклеарном или проширеном породицом, или – када то није могуће – смештањем у алтернативно стабилно породично окружење, или осигурати одговарајућу институционалну бригу.³⁴

На дужину конкретно заснованог хранитељства може истовремено утицати велики број чинилаца што онемогућава одређивање његовог прецизног временског трајања. Неутврђивање прецизног временског трајања заснованог хранитељства у оквиру могућег почетног и крајњег рока трајања хранитељства је у функцији прилагођавања овог облика заштите потребама сваког конкретног случаја збрињавања детета у хранитељској породици. С друге стране неодређивање прецизног временског трајања заснованог хранитељства не сме бити параван за непримерено дугостанак детета у хранитељској породици, а под плаштом најбољег интереса детета. То није у духу данашњег концепта хранитељства.

Изузетком се могу сматрати сродничка хранитељства којим се деци омогућава да породицу сродника хранитеља не доживе као наметнуту породицу, чиме се у великој мери избегава додатна трауматизација. Такође, процес узајамне адаптације је олакшан јер дете породицу сродника доживљава као природну средину, емоционалне везе су већ успостављене, што ће даље допринети очувању идентитета и континуитета живота детета. „Давањем позитивног мишљења у поступку процене, породица улази у систем и Центар за породични смештај и усвојење може пружати подршку, вршити контролу и преузимати део одговорности за напредовање и заштиту детета и када су неке од компетенција угрожене.“³⁵ То из разлога што су честе ситуације да сродници о деци брину уназад годинама и бригу о њима настављају и истеклом хранитељства. Ово нас наводи на закључак да су позитивни ефекти сродничког хранитељства његова значајна предност у односу на остале облике хранитељства, те да због могуће дужине трајања односа дете и сродник – хранитељ може представљати у извесној мери одступање од „привремености“ хранитељства.

VI ЗАКЉУЧАК

Хранитељски смештаји су у највећем броју случајева производ дубоких и некада тешко решивих породичних ситуација и проблема, немогућности, неспремности и немотивисаности родитеља да брину о потомству,

³⁴ Смернице УН за алтернативно старање о деци, чл. 60.

³⁵ Синтетизовани извештај о раду Центара за породични смештај и усвојење за 2016. годину, доступно на: (http://www.zavodsz.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=160&Itemid=157, датум посете 15.06.2018).

непланирање породице, злостављање и занемаривање деце, необезбеђивање услова за живот деце, менталне и друге болести родитеља, склоност склапању више брачних и ванбрачних заједница, напуштање породице, насиље. У оваквим и њима сличним животним и породичним околностима деца су вишеструко угрожена, емотивно запостављена, са тешкоћама у функционисању, васпитно запуштена, ускраћена напредовања и образовања.

Поређењем услова живота и напретка детета у хранитељској породици и живота који би дете имало повратком у биолошку породицу која није у могућности да му пружи негу, заштиту и подршку у обиму и квалитету као хранитељска породица, може се доћи до закључка да је за дете најбољи останак у хранитељској породици. Ако се то сматра најбољим интересом детета оно у хранитељској породици може да остане дуже од „привремености“. Повратак детета у биолошку породицу тада посебно може отежати отпор детета.

Реалност је да хранитељски смештаји данас трају и по више година. Ако је хранитељство облик привремене породичноправне заштите како наћи оправдања за бројна вишегодишња и преко једне деценије дуга хранитељства? Дуготрајни боравак детета у хранитељској породици доводи до тога да се дете интегрише у породицу хранитеља и што је боравак дужи то су изгледи за повратак у биолошку породицу све мањи, што је супротно циљу хранитељства. То доводи до нежељених последица у смислу отуђења детета, губитка контакта са родитељима, те и заборављања његовог порекла.

Истekom крајњег прописаног рока хранитељство се окончава. Даља судбина деце из хранитељског смештаја ће зависити од тога да ли су и колико успешно оспособљена за самосталан живот у друштву?

Ако је повратак детета трајно онемогућен, а други облик заштите неприменљив, трајно породично збрињавање, односно усвојење, намеће се као прави избор. Оно што посебно може отежати поступак усвојења је то што се на хранитељском смештају често налазе деца са различитим индивидуалним карактеристикама, потребама и потешкоћама у развоју и напредовању. У таквим ситуацијама би пожељно било стимулисати хранитеље за усвојење деце са хранитељског смештаја, тако што би се законским решењима прописала та могућност и олакшао поступак усвојења, на пример померањем граница разлике у годинама између усвојитеља и усвојеника. Тиме би значајан број деце био трајно збринут, имао породицу, и не би се прекидао континуитет у животу, развоју и напредовању. Због мноштва фактора чије се дејство и трајање не могу уклопити у исти временски оквир није могуће утврдити прецизно трајање хранитељског смештаја. Али та немогућност не сме водити у другу крајност да се оправдају предуги хранитељски смештаји под изговором „привремености“, односно његовог непрецизног законског одређења.

Vesna Pajević*

FOSTER CARE AS A FORM OF TEMPORARY FAMILY PROTECTION OF THE CHILD

Summary

The temporary relocation of a child from a primary family and accommodation in another family is regulated by the Foster Care Institute in the Family Law and the Foster Care Regulations, and as a family accommodation service in the Social Welfare Law.

The temporary family care enables life in a secure, safe and stimulating family environment and the acquisition of a family life model for all children who need to be separated from the primary family.

Fostering provides a dual protection and assistance, primarily and directly to the child, and then to family in order to overcome crisis and to create conditions for returning of the child.

The reality is that foster care today lasts for a couple of years. Long-term stay of the child in the foster family leads to the integration of the child into the foster family and the longer the stay, the prospects for return to the biological family are reduced, which is contrary to the aim of foster care. This leads to unwanted consequences in terms of alienating of a child, losing contact with parents, and forgetting his or her background.

Due to many factors whose effect and duration cannot fit into the same timeframe, it is not possible to determine the duration of the foster care precisely. However, that impossibility must not lead to the other extreme in form of justifying long-term foster care under the pretext of "temporary", or its inaccurate legal definition.

Keywords: *temporality of foster care, foster care service, temporality of foster care, interpretation of temporality, the best interest of the child*

* Legal Secretary of the Center for Family Accommodation and adoption Kragujevac, PhD student, University of Kragujevac, Faculty of Law